

УДК 377.36.03

Леся Моторна

ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВНЗ

Соціальні зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві, вимагають нових підходів до освіти, а також по-новому ставлять питання про професійну компетентність викладача. Особистість викладача, його професійна компетентність сьогодні, як ніколи, виявляються надзвичайно важливими умовами забезпечення ефективності процесу навчання і виховання. Суттєві зміни в характері освіти ХХІ століття (її спрямованість, цілі, зміст) все прозоріше орієнтують її на “вільний розвиток людини”, на творчу ініціативу, самостійність, конкурентоздатність, мобільність фахівця-педагога [4]. В умовах особистісно орієнтованої освітньої парадигми формується новий тип особистості, що передбачає принципово інший підхід до управління процесом формування професійної компетентності, який органічно пов’язує професійний і особистісний аспекти підготовки фахівців [6].

Останнім часом в науковий обіг увійшли нові терміни, які використовуються для характеристики діяльності працівника освіти, а саме: професійна компетенція, професійна компетентність, соціальна компетентність, педагогічний професіоналізм та ін.

Нині поняття “компетентність” набуває актуальності. Це пов’язується із багатьма чинниками, оскільки саме компетентності є тими індикаторами, які дозволяють визначити готовність учня чи випускника до життя, його подальшого розвитку й активної участі у житті суспільства, а у вчителя – формування професійно значущих особистісних якостей, тобто педагогічний професіоналізм [3].

На думку провідних зарубіжних і вітчизняних науковців, одним із перспективних шляхів реформування освіти є реалізація основних положень компетентнісного підходу. Ключовою фігурою перетворень в освітній галузі є педагог. Виникла необхідність суттєвого переосмислення досвіду роботи викладачів вищих навчальних закладів відповідно до нових вимог. А це, у свою чергу, потребує аналізу якості професійно-педагогічної діяльності викладачів (із позиції розвитку його компетенцій), які повинні мати високий ступінь креативності, мобільності й адаптивності до професійної діяльності, готовності до навчання впродовж усього життя.

У сучасній науковій літературі знайшов відображення загальнотеоретичний фундамент вивчення проблеми професійної компетентності та компетенції, висвітлений у працях О. Абдулліної, М. Аверіної, С. Аверинцева,

С. Антоненко, О. Асмолова, І. Бестужева-Лади, Л. Виготського, Р. Гильмєєвої, І. Ільїна, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, І. Леймана, І. Лернера, О. Маркової, В. Матусевича, В. Онушкіна, Ю. Сасенка, М. Скаткіна, А. Юйтхеда та ін.

Загальнотеоретичні основи дослідження проблеми професійної компетентності та професійних компетенцій обґрунтовано у численних дослідженнях зарубіжних та українських учених (М. Аверіна, С. Антоненко, А. Асмолов, Н. Бібік, Є. Бондаревська, Л. Ващенко, Л. Виготський, І. Ільїн, В. Раєвський, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін, І. Лернер, В. Ляудіс, А. Маркова, В. Матусевич, О. Овчарук, О. Пометун, М. Скаткін, С. Трубачева, А. Хуторський тощо).

Мета статті – розкрити поняття “ключові компетенції викладача”, зміст і структуру професійної компетентності викладача вищої школи.

У більшості зарубіжних досліджень, котрі з’явилися за останні 5-7 років (Сl. Beelische, M. Linard, V. Rey, L. Turkal, M. Joras і ін.), поняття “компетенція” трактується не як набір здібностей, знань і вмінь, а як здібність чи готовність мобілізувати всі ресурси (організовані в систему знання та вміння, навички, здібності та психологічні якості), необхідні для виконання завдання на високому рівні, адекватні конкретній ситуації, тобто відповідно до цілей і умов перебігу процесу.

Вітчизняні та зарубіжні наукові джерела дають ряд визначень термінів “компетенція” і “компетентність”, зокрема визначень, що характеризують різницю між цими термінами: компетенція (від лат. *competency*) – поняття, що визначає сферу професійної діяльності, в якій людина компетентна, – опис робочих завдань чи очікуваних результатів; компетентність (від лат. *competence*) – поняття, яке висвітлює аспекти поведінки людини, пов’язані з виконанням роботи, і визначає основну характеристику особистості, яка досягла або здатна домогтися високих результатів у діяльності. Певну увагу М. Мітіна приділяє питанням професійної компетенції, типів, рівнів компетенції [9, с. 356].

Компетентність є похідною від компетенції, характеризує індивідуальну специфіку кожного окремого суб’єкта як носія компетенції та визначається як: вимірюване вміння, здатність, знання або поведінкова характеристика, необхідні для успішного виконання певної роботи [10, с. 244-245]; глибоке, досконале знання своєї справи, суті виконуваної роботи, способів і засобів досягнення поставлених цілей, а також засвоєння відповідних умінь і навичок; сукупність знань, що дають змогу міркувати про щось зі знанням справи; риса особистості державного службовця, менеджера, спеціаліста, що полягає у здатності правильно оцінювати ситуацію, що склалася, і приймати у зв’язку з цим потрібне рішення, яке дозволяє домогтися практичного або іншого значущого результа-

ту [3, с. 49]; ступінь вираженості властивого людині професійного досвіду в межах компетенції конкретної посади [10]; володіння знаннями в будь-якій галузі, які дозволяють працівникові міркувати про щось предметно, з урахуванням різних точок зору [3, с. 116].

Освітні компетенції науковці структурують таким чином: ключові (надпредметні), які визначаються як здатність людини здійснювати різні види діяльності; галузеві (загальнопредметні) (набуваються впродовж вивчення змісту того чи іншого предмета (освітньої галузі); предметні (формується при вивченні певного предмета) [7].

Групи ключових компетенцій:

1. Соціальна компетенція (social competence) – здатність брати на себе відповідальність, співробітництво, ініціатива, активна участь, динамічні знання. Це поняття включає також відкритість до світу та відповідальність за оточуюче середовище, вміння працювати в команді (що включає традиційне поняття робочої етики), приймати діяльність демократичних інститутів суспільства.

2. Комунікативна – вміння спілкуватися усно та писемно, рідною й іноземними мовами.

3. Полікультурна – не лише оволодіння досягненнями культури, а й розуміння та повага людей інших національностей, релігій, культур, мов, рас, політичних уподобань і соціального становища.

4. Інформаційна – вміння добувати, осмислювати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел.

5. Саморозвитку та самоосвіти – мати потребу і готовність постійно навчатися впродовж усього життя.

6. Продуктивної творчої діяльності [6].

Професійна *компетентність* є складним утворенням, основними елементами якої є: професійні знання як логічна системна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості; професійні вміння як психічні утворення, що полягають у засвоєнні людиною способів і технік професійної діяльності; професійні навички – дії, сформовані у процесі повторення певних операцій і доведені до автоматизму; професійні позиції як сукупності сформованих установок і орієнтацій, відношення й оцінок внутрішнього і навколишнього досвіду, реальності та перспектив, а також домагань, які визначають характер професійної діяльності та поведінки фахівця; індивідуально-психологічні особливості фахівця – поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальність, стиль професійної діяльності, поведінки і виявляються у професійних якостях особистості; внут-

рішні збудники, які зумовлюють потребу фахівця в постійному саморозвитку, творчості та самовдосконаленні [1, с. 334–335].

На думку Р. Гуревича, професійна компетентність – це особлива організація знань і вмінь, що дозволяють спеціалісту успішно діяти у професійній галузі в будь-яких, у тому числі й екстремальних умовах. Серед основних характеристик компетентності він виділяє такі: багатство знань, що відповідають умовам достатності для продуктивної професійної діяльності; системність організації та структурування знань, усвідомлення реальних зв'язків між елементами, класифікованість; таксономізованість знань, виділення основних вузлових елементів; релятивність взаємозв'язків поля знань, можливість оновлення як змісту, так і взаємозв'язків під впливом об'єктивних факторів; фундаментальність знань, визначальна роль загальних принципів, ідей; методологічність, прагматизм, неперервність зв'язків: “знання – діяльність”; рефлексивність знань [4, с. 46].

За Л. Мітіною, педагогічна компетентність – це знання, вміння, навички, а також способи і прийоми їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвиткові (саморозвиткові) особистості [9, с. 46].

Н. Кузьміна професійно-педагогічну компетентність характеризує як здатність педагога перетворювати спеціальність, носієм якої він є, на засіб формування особистості учня з урахуванням обмежень і наказів, що накладаються на навчально-виховний процес вимогами педагогічної норми, де він здійснюється [8, с. 89–90].

О. Гура професійну компетентність педагога вищої школи визначає як сукупність діяльнісно-рольових і особистісних характеристик викладача, яка забезпечує ефективне виконання ним завдань і обов'язків педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі, міру і водночас як основний критерій його відповідності професійній діяльності [10].

Ми приєднуємося до думки В. Введенського, який під “професійною компетентністю педагога” розуміє “здатність педагога ефективно здійснювати професійну діяльність: швидко оволодівати сучасними способами діяльності й успішно виконувати професійні обов'язки”. Він зазначає, що професійна компетентність не зводиться лише до набору знань і вмінь, а визначає необхідність їх ефективного застосування в реальній освітній практиці [2].

Л. Мітіна, розглядаючи структуру педагогічної компетентності, виділяє в ній дві підструктури: діяльнісну (знання, вміння, навички і способи здійснення педагогічної діяльності) і комунікативну (стимулювати пізнавальні інтереси студентів на заняттях; здійснювати мотивацію кожного навчального заняття; формувати позитивне ставлення студентів до навчання; вміння донести знання до студентів, організувати творчу науково-дослідницьку роботу) [9].

Професійна компетентність викладача складається з таких видів компетентності: предметної, методичної, діагностичної, інформаційної та дослідницької. Їх сформованість лежить в основі професіоналізму педагога, що включає в себе три напрями: ефективно з високою результативністю виконання різних видів педагогічної діяльності; повноцінне гуманістично орієнтоване педагогічне спілкування, спрямоване на забезпечення співпраці з іншими учасниками педагогічного процесу; зрілість особистості педагога, що характеризується поєднанням професійно важливих якостей, необхідних для високорезультативної діяльності.

Професійну компетенцію Н. Кузьміна вважає однією з важливих характеристик педагогічних працівників. Науковець визначає такі елементи професійної компетенції педагогів: спеціальну компетентність у сфері дисципліни, яку викладає педагог; методичну компетенцію в області формування знань, умінь, навичок; психолого-педагогічну компетентність у сфері навчання; диференційно-психологічну компетентність в області мотивів, здібностей, спрямованості тих, хто навчається; рефлексія педагогічної діяльності [8].

Зміст кожного виду компетенцій такий:

Спеціальна компетенція включає глибокі знання, кваліфікацію і досвід в області виробничої діяльності з дисципліни, що викладається, спеціальності, з якої проводиться навчання, знання способів вирішення технічних, творчих завдань, пов'язаних із конкретним виробництвом.

Методична компетентність передбачає оволодіння такими компетенціями: формулювати загальні, специфічні та часткові мету і завдання освіти; здійснювати відбір і реалізацію змісту навчального матеріалу відповідно до мети і завдань освіти з урахуванням найважливіших її функцій, а також особливостей навчального закладу, навчальних груп, окремих студентів; структурувати зміст освіти в різноманітні типи та форми занять, позааудиторні заходи та факультативні заняття; відбирати та реалізовувати у процесі сучасної технології навчання оптимальні традиційні й інноваційні методи, засоби і форми виховання, розвитку й освіти студентів; організовувати відповідно до наукової організації праці (НОП) пізнавальну діяльність студентів, власну педагогічну діяльність, а також роботу навчального кабінету; коригувати процес навчання з урахуванням очікуваного та реального його перебігу; створювати у процесі навчальних, позааудиторних і факультативних занять проблемні та дослідницькі ситуації, необхідні для формування творчо активної особистості; оцінювати результати навчання: рівні сформованості знань, специфічні предметні уміння та ціннісні ставлення до науки, до природи й інших об'єктів; постійно вивчати досвід роботи кращих викладачів, здійснювати самоаналіз власної діяльності, самоконтроль, самовдоско-

налення та самоосвіту з метою досягнення педагогічної майстерності, високого рівня професіоналізму та інноваційного стилю в освітній діяльності.

Психолого-педагогічна компетентність передбачає володіння педагогічною діагностикою, уміння будувати педагогічно доцільні відносини зі студентами, здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічної діагностики; знання вікової психології та психології міжособистісного і педагогічного спілкування; вміння пробуджувати у студентів стійкий інтерес до обраної спеціальності, до предмета, що викладається.

Педагогічна компетентність включає: забезпечення результативності та якості своєї роботи; гармонізацію науково-наочних і світоглядно-методологічних, дидактичних і психологічних знань; уміння організувати навчально-виховний процес як педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток особистості студента; готовність до творчого пошуку, саморозвитку, засвоєння і впровадження нових інформаційних технологій; високі моральні якості, фізичний і психологічний стани здоров'я, що дають можливість виконувати службові обов'язки.

Диференційно-психологічна компетентність включає вміння виявляти особистісні особливості, спрямованість студентів; визначати і враховувати емоційний стан людей; вміння грамотно будувати взаємовідносини з керівництвом, колегами, студентами.

Рефлексія педагогічної діяльності передбачає уміння усвідомлювати рівень особистої діяльності, своїх здібностей, знання про способи професійного самовдосконалення; уміння бачити причини недоліків у своїй діяльності, в собі; бажання самовдосконалюватися.

Таким чином, основними структурними елементами педагогічної компетентності є: теоретичні педагогічні знання, практичні вміння, особистісні якості педагога. Теоретичні педагогічні знання передбачають зміст психолого-педагогічних знань, які визначені навчальними програмами. Психолого-педагогічні та спеціальні знання є необхідною умовою професійної компетентності. Практичне розв'язання педагогічних завдань забезпечують уміння і навички, передумовою яких є теоретико-практичні та методичні знання. Професійна компетентність викладача є інтегрованим і комплексним явищем, яке поєднує в собі професійно важливі й особистісні якості особистості (знання, уміння та навички, показники загальної культури), прагнення до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творче і відповідальне ставлення до своєї справи.

Посилання:

1. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу // Вища освіта України. — 2004. — № 1. — С. 5—9.

2. *Введенський В. Н.* Моделивання професійної компетентності педагога // Педагогіка. — 2003. — № 10. — С. 51—55.
3. Энциклопедический словарь работника кадровой службы. — М.: ИНФРА-М, 1999. — Т. VIII. — 328 с.
4. *Гуревич Р. С.* Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті / *Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр*; за ред. член-кор. НАПН України *Гуревича Р. С.* — Львів, 2012. — 506 с.
5. *Іванова І. В.* Професіоналізація менеджменту: монографія. — К.: Нац. торг.-екон. ун-т, 2006. — 695 с.
6. *Ісаєв Е. И.* Психология в высшей школе: проблемы проектирования психологического образования педагога // Вопросы психологии. — 1997. — № 6. — С. 48—57.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. *О. В. Овчарук*. — К.: "К.І.С.", 2004. — 112 с.
8. *Кұзьмина Н. В.* Способности, одаренность, талант учителя / *Н. В. Кұзьмина*. — Л., 1985. — 32 с.
9. *Митина Л.* Профессиональное здоровье учителя: стратегия, концепции, технология // Народное образование. — 1998. — № 9-10. — С. 167—170.
10. *Фролов Ю. В.* Компетентностная модель как основа оценки качества подготовки специалистов [Текст] / *Ю. В. Фролов, Д. А. Махонин* // Высшее образование сегодня. — 2004. — № 8. — С. 34—41.

References (transliterated and translated):

1. *Andrushchenko V.* Modernizatsiya pedahohichnoyi osvity Ukrayiny v konteksti Bolonskoho protsesu (Modernization of pedagogical education in Ukraine in the context of the Bologna process) // Higher education of Ukraine. 2004, № 1. P. 5-9.
2. *Vvedenskyi V.* Modelyuvannia profesiynoi kompetentnosti pedahoha (Modeling professional competence of a teacher) // Pedagogy. 2003, № 10. P. 51-55.
3. Entsiklopedicheskiy slovar rabotnika kadrovoy sluzhby (Encyclopedic dictionary of personnel service worker). M., 1999, VIII. 328 p.
4. *Hurevych R., Kademiya M., Kozyar M.* Informatsiyno-komunikatsiyini tekhnolohiyi v profesiynyi osviti. Lviv, 2012. 506 p.
5. *Ivanova I.* Profesionalizatsiya menedzhmentu: monohrafiya (The professionalization of management: monograph). K., 2006. 695 p.
6. *Isayev Ye.* Psikhologiya v vysshey shkole: problemy proyektirovaniya psikhologicheskogo obrazovaniya pedagoga (Psychology in higher school: problems of teacher's psychological education design issues // Questions of psychology. 1997, № 6. P. 48-57.)
7. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayinski perspektyvy: Biblioteka z osvithnoyi polityky (Competence approach in modern education: international experience and Ukrainian prospects: Library of Educational Policy). K., 2004. 112 p.
8. *Kuzmina N.* Sposobnosti, odarennost, talant uchitelya (Abilities, giftedness, talent of a teacher). L., 1985. 32 p.
9. *Mitina L.* Professionalnoye zdorovye uchitelya: strategiya, kontseptsii, tekhnologiya (Professional health of a teacher: strategy, concepts, technology) // Public education. 1998, № 9-10. P. 167-170.
10. *Frolov Yu., Makhonin D.* Kometentnostnaya model kak osnova otsenki kachestva podgotovki spetsialistov (Competence model as a basis for assessing the quality of training) // Higher education today. 2004, № 8. P. 34-41.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2013

Л. Моторна

Содержание профессиональной компетентности преподавателя вуза

В статье раскрывается понятие “ключевые компетенции”, содержание профессиональной компетентности преподавателя. Автор делает вывод, что понятие “компетентность” трактуется в контексте профессиональной деятельности и выступает в роли важной характеристики, формирующейся по мере овладения профессиональной деятельностью, характеризуется степенью подготовленности к ней специалиста. С педагогической точки зрения, компетентность – это совокупность профессиональных и личностных качеств, обеспечивающих эффективную реализацию компетенций. По такому определению, компетенции – это совокупность того, что человек может (якобы заранее запланированное требование), а компетентность – это то, чем он непосредственно владеет (качество, которое уже произошло). Профессиональная компетентность преподавателя является интегрированным и комплексным явлением, которое сочетает в себе профессионально важные и личностные качества личности (знания, умения и навыки, показатели общей культуры), стремление к непрерывному самообразованию и самосовершенствованию, творческое и ответственное отношение к своему делу.

Ключевые слова: компетенции, компетентность, ключевые компетенции, профессиональная компетентность преподавателя.

L. Motorna

**Contents of Professional Competence of a Teacher
of Higher Education Institution**

The article considers the notion of “key competences” and the contents of professional competence of a teacher. The author concludes that the concept of “competence” is interpreted in the context of professional activity and serves as an important characteristic that is formed due to the professional activity acquisition, and is characterized by a degree of specialist’s preparedness to it. From a pedagogical point of view, competence is considered to be a collection of professional and personal qualities that ensure effective implementation of competencies. According to this definition, competencies serve as a something what people can (allegedly pre-planned requirement), and competence is something what person owns directly (the quality which has already occurred). Professional competence of a teacher is an integrated and complex phenomenon that combines professionally important and personal qualities of an individual (knowledge, skills, and criteria of general culture), the desire for continuous self-education and self-improvement, creative and responsible attitude to their work.

Key words: competencies, competence, core competencies, professional competence of a teacher.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор М. М. Солдатенко